

Η Δ Ο Ξ Α

ΠΕΡΙ ΤΩΝ

ΣΠΛΑΓΧΝΩΝ ΩΣ ΕΔΡΑΣ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ

ΥΠΟ

ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΒΟΡΕΑ, ΔΙΔ. ΦΙΛ.,

ΥΦΗΓΗΤΟΥ ΕΝ ΤΩ ΕΘΝΙΚΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ

(ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ ΕΚ ΤΟΥ ΠΑΝΗΓΓΡΙΚΟΥ ΤΕΥΧΟΥΣ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ Κ. ΚΟΝΤΟΥ)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

1909

Η ΔΟΞΑ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΣΠΛΑΓΧΝΩΝ ΩΣ ΕΔΡΑΣ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ

Ὅτι τὸ νευρικὸν σύστημα, οὗ ὁ ἐγκέφαλος ἀποτελεῖ τὸ κέντρον, ὄργανον ὑπάρχει τῆς ψυχῆς, ἵσταται νῦν ἄσειστον δόγμα τῆς ἐπιστήμης. Ἀπὸ τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τοῦ νωτιαίου μυελοῦ νεῦρα αἰσθητικὰ καὶ κινητικὰ ἐκφυόμενα ἀπολήγουσιν εἰς τὰ ὄργανα τῶν αἰσθήσεων καὶ τοὺς μῦς τῶν διαφόρων τοῦ σώματος μελῶν καὶ ἔργον ἔχουσι τὸ μὲν νὰ μεταδίδωσιν εἰς τὸν ἐγκέφαλον καὶ τὴν ψυχὴν ἐντυπώσεις ἐκ τε τοῦ σώματος καὶ τοῦ περιέχοντος τὸ δὲ κατὰ τὰ ἐκ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ ἐγκεφάλου κελεύσματα ἢ ἄλλως κατ' ἐρεθίσματα νὰ κινῶσι τὸ σῶμα. Διὰ τῶν νεύρων τούτων καὶ τῶν κεντρικῶν τοῦ νευρικοῦ συστήματος ὀργάνων ὁρῶμεν, ἀκούομεν, πᾶσαν αἴσθησιν αἰσθανόμεθα καὶ πᾶσαν κινούμεθα κίνησιν καὶ κοινωνοῦμεν πρὸς τὸν περιβάλλοντα ἡμᾶς κόσμον.

Ἐγένετο δὲ τὸ δόγμα τοῦτο μακρᾶς καὶ ἐνδελεχοῦς ἐρεῦνης πόρισμα, ἧς τὰς κρηπίδας ἡ ἐλληνικὴ διάνοια κατέβαλε πρώτη. Ὁ Πυθαγόρας ἤδη, ὡς παραδέδοται, ἐδίδαξεν ὅτι ὁ ἐγκέφαλος ἔδρα ὑπάρχει τοῦ νοῦ¹⁾. Καὶ ὁ Ἀλκμέων, ὁ διαπρεπὴς ἐν Κρότωνι ἰατρός, ὃς ἐγένετο ἐκ τῶν ὀπαδῶν ἐκείνου, ἠκρίβωσεν ὅτι ἅπασαι αἱ αἰσθήσεις συναρτῶνται πρὸς τὸν ἐγκέφαλον, διὸ καὶ πηροῦνται πηρουμένου τούτου καὶ μεταλλάττοντος χώραν²⁾. Ἄριστα δ' ὁ συγγραφεὺς τοῦ «περὶ ἱερῆς νούσου» ἦτοι ἐπιληψίας συγγράμματος ἀπεφήνατο· «εἰδέναι χρὴ τοὺς ἀνθρώπους ὅτ' ἐξ οὐδενὸς ἡμῖν αἰ ἡδοναὶ καὶ αἰ εὐφροσύναι καὶ οἱ γέλωτες καὶ αἰ παιδιαὶ ἢ ἐνθεῦτεν (ἐκ τοῦ ἐγκεφάλου) καὶ λῦπαι καὶ ἀνίαι καὶ δυσφροσύναι καὶ κλαυθμοί. Καὶ τούτῳ (τῷ ἐγκεφάλῳ) φρονεῦμεν μά-

¹⁾ Πλουτ. π. τ. ἀρεσκ. IV, 5.

²⁾ Θεοφρ. π. αἰσθ. 26.

λιστα και νοεϋμεν και βλέπομεν και άκούομεν και γινώσκομεν τά τε αισχρά και τά καλά και τά ήδέα· τῷ δέ αὐτῷ τούτῳ και μαινόμεθα και παραφρονέομεν και δείματα και φόβοι παρίστανται ήμῖν. Και ταῦτα πάσχομεν έκ τοῦ έγκεφάλου πάντα, όταν οὔτος μή υγιαινη άλλ' ή θερμότερος τῆς φύσεως γένηται ή ψυχρότερος ή υγρότερος ή ξηρότερος ή άλλο τι πεπόνθη παρά τήν φύσιν »¹⁾. Τήν αὐτήν δέ γνώμην έσχον ό Δημόκριτος²⁾ και ό Αναξαγόρας³⁾ και Διογένης ό Απολλωνιάτης⁴⁾ και ό Πλάτων⁵⁾ και ό Ξενοκράτης και ό Στράτων⁶⁾ και ό Ηρόφιλος και ό Έρασίστρατος⁷⁾ και ό Γαληνός⁸⁾ και άλλοι τῶν Έλλήνων συχνοί⁹⁾.

Πολλῶ δέ μάλλον τά κατά τὸ νευρικό σύστημα και τὸν έγκεφάλον ήκρίθωσαν κράτιστοι τῶν νεωτέρων χρόνων έρευνηται, μάλιστα δ' ό Gall και ό Flourens, πολλοῦ άξιοι γενόμενοι διά τὰς εις τὸν καθορισμόν τῆς ένεδράσεως τῶν ψυχικῶν φαινομένων έν τῷ έγκεφάλῳ συμβολάς των, ό Broca, ός πρώτος ώρισε τὸ όρ-

¹⁾ Κεφ. 14. πρβλ. και 16.

²⁾ Μ. Εὐαγγελίδου, 'Ιστ. Φιλοσ. I, 1904, σελ. 235.

³⁾ Μ. Εὐαγγελίδου, αὐτόθι, σελ. 267.

⁴⁾ Μ. Εὐαγγελίδου, αὐτόθι, σελ. 86.

⁵⁾ Τίμ. 31 κέξ. 44.

⁶⁾ Γαληνοῦ III, 212 και 673 Kühn.

⁷⁾ Πλουτ. π. τ. άρεσκ. IV, 5. Πρβλ. Γαληνοῦ V, 587 κέξ. XV, 360 Kühn. Tertull. d. an. 15. 'Ο Ηρόφιλος, διαπρεπέστατος άνατομικός έν 'Αλεξανδρεία (περι τὸ έτος 300 π. Χ.), τέσσαρας άπεδέχετο έν τῷ ανθρώπῳ δυνάμεις, τήν θρεπτικήν (έν τῷ ήπατι), τήν θερμαντικήν (έν τῇ καρδίᾳ), τήν διανοητικήν (έν τῷ έγκεφάλῳ) και τήν αισθητικήν (έν τοῖς νεύροις), έξήτασε δέ και περιέγραψε πολλά τοῦ έγκεφάλου μέρη. Τήν τετάρτην τοῦ έγκεφάλου κοιλίαν έθεώρει πιθανῶς έδραν τῆς ψυχῆς (πρβλ. Haeser, *Gesch. der Medicin*⁸⁾, I, 1875, σελ. 235). 'Ο δ' Έρασίστρατος, σύγχρονος εκείνου, περιέγραψε τὰς έλικας τοῦ έγκεφάλου και ώμίλησε περί τῆς όοπῆς, ήν έχουσιν αὐται επί τήν διάνοιαν. 'Εδραν τῆς ψυχῆς είπεν ό Έρασίστρατος τήν παρεγκεφαλίδα (Haeser αὐτόθι σελ. 239).

⁸⁾ α' Αρχήν μὲν νεύρων και συμπάσης αισθησειῶς τε και τῆς κατά προαίρεσιν κινήσεως τὸν έγκεφάλον υπάρχειν, αρχήν δέ άρτηριῶν και τῆς έμφύτου θερμασίας τήν καρδίαν » (III, 625. Πρβλ. και V, 238 κέξ. Kühn. και άλλ.).

⁹⁾ 'Εν τοῖς δοκίμοις χρόνοις φαίνεται ότι και παρά τοῖς πολλοῖς έφέρετο ή γνώμη περί τοῦ έγκεφάλου ως όργάνου τῆς ψυχῆς. α' Τὸν έγκεφάλον ωςπερ σεσεισθαί μοι δοκεῖς», λέγεται έν ταῖς τοῦ 'Αριστοφάνους Νεφέλαις (στ. 1276). Γνωστὸν δ' εἶναι και τὸ «εί τὸν έγκεφάλον μή έν ταῖς πτέρναις καταπεπατημένον, άλλ' έν τοῖς κροτάφοις φορεῖτε» (Ψευδοδημοσθ. Περί 'Αλωνν. 45).

γανον τῆς γλώσσης καὶ τοῦ λόγου, τὴν τρίτην μετωπιαίαν ἔλικα τοῦ ἀριστεροῦ ἡμισφαιρίου, ὁ Munk ὁ ἀκριβέστερον τὰς αισθητικὰς τοῦ ἐγκεφάλου χώρας παρατηρήσας, ὁ Hitzig, ὁ Goltz, ὁ Golgi, ὁ Waldeyer, ὁ Kölliker, ὁ Ramon y Cajal, ὁ van Gehuchten, ὁ Flechsig, πλεῖστοι ἄλλοι¹⁾).

Ἀλλὰ παραλλήλως πρὸς τὴν θεωρίαν περὶ τοῦ ἐγκεφάλου ὡς ἔδρας τῆς ψυχῆς, πιθανώτατα δὲ πολὺ παλαιότερον, ἐμορφώθη τις παρ' Ἑλλησι δόξα, καθ' ἣν ἡ καρδία καὶ τὰ περὶ αὐτὴν σπλάγχνα εἶναι ὄργανα τῶν φαινομένων τῶν ψυχικῶν. Ἡ καρδία καὶ αἱ φρένες κατὰ τὴν ἀφελεστέραν ταύτην θεωρίαν διανοοῦνται καὶ συναισθάνονται καὶ ὀρέγονται· τὸ ἥπαρ εἶναι κέντρον τῆς ἐπιθυμίας καὶ δὴ καὶ τοῦ ἔρωτος· ἐκ τῆς χολῆς προέρχεται ἡ ὀργή. Καὶ οὐ μόνον παρ' Ἑλλησιν ἀλλὰ καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς φέρεται ἡ ὑπόληψις αὕτη περὶ τῶν σπλάγχνων. Κατὰ τοὺς Ῥωμαίους καὶ τὸ ἥπαρ διανοεῖται, κατὰ δὲ τοὺς Ἑβραίους αἰτία τῶν διανοημάτων καὶ τῶν συναισθημάτων καὶ τῶν ὀρέξεων γίνονται καὶ οἱ νεφροί. Διέμεινε δὲ μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων ἡ δοξασία αὕτη καὶ νῦν ἔτι κρατεῖ παρὰ τοῖς ἀπαιδεύτοις καὶ ζῆ ἐν τῇ γλώσσει καὶ τῇ φιλολογίᾳ ἐκάστου λαοῦ.

Ἡ ἐπίσκεψις τῆς δόξης ταύτης περὶ τῶν σπλάγχνων ὡς ἔδρας τῆς ψυχῆς ἀποτελεῖ τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἡμετέρας πραγματείας. Ἐν τῷ πρώτῳ αὐτῆς μέρει ἐξετάζομεν ἀπὸ τῶν παλαιωτάτων χρόνων ἀρξάμενοι τίνα τῶν σπλάγχνων ὑπέλαβον εἰ ἄνθρωποι τῶν ψυχικῶν φαινομένων ὄργανα, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ζητοῦμεν τοὺς λόγους ὑφ' ὧν ἕκαστοι πεισθέντες τὰ σπλάγχνα ταῦτα ἐνόμισαν ἔδραν ψυχικῶν λειτουργιῶν. Καὶ μάλιστα μὲν ἔχομεν ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ ὑπ' ὄψει τοὺς Ἑλληνας, παρεξετάζομεν δὲ καὶ τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν Ἑβραίων τὰς δοξασίας, ὁδοῦ δὲ πάρεργον καὶ ἄλλων τινῶν λαῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων.

¹⁾ Πρὸς. Wundt, *Essais*, 1885, κεφ. IV. *Gehirn u. Seele*. Höffding, *Psychologie* κατὰ μετάφρ. Bendixen, 1893, κεφ. II, *Seele u. Körper*. Flechsig, *Die Localisation der geist. Vorgänge*, 1896. Villa, *Psychologia contemporanea*, 1899, κεφ. III. *Spirito e corpo*.

Ι. ΣΠΛΑΓΧΝΑ ΚΑΙ ΨΥΧΗ
ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΔΙΑΦΟΡΟΥΣ ΛΑΟΥΣ

1. Ἡ καρδία ὡς ἔδρα τῶν ψυχικῶν φαινομένων.

Παλαιότατον τῶν Ἑλλήνων δίδαγμα ἐγένετο ὅτι ἡ καρδία εἶναι τῶν πολλαπλῶν ψυχικῶν φαινομένων ἔδρα. Κατὰ τὰ ὁμηρικὰ ἔπη ἐκ τῆς καρδίας προέρχεται ἡ ὄρεξις ἐν πάσαις αὐτῆς ταῖς ἐκδηλώσεσι καὶ ὁ φόβος καὶ ἡ λύπη καὶ τᾶλλα συναισθήματα πάντα ἐν τῇ καρδίᾳ ἔχουσι τὴν ρίζαν αὐτῶν·

*νῦν δ' ἄρχ' ὄπη σε κραδίη θυμός τε κελεύει,*¹⁾

λέγει ἐν τῇ Ἰλιάδι πρὸς τὸν Ἑκτορα ὁ Πάρις· ὁ δ' Ἀχιλλεὺς τὸν Ἀγαμέμνονα ἐπὶ δειλίᾳ ψέγων

*οἴνοβαρές, κυνὸς ὄμματ' ἔχων κραδίην δ' ἐλάφοιο*²⁾.

Καὶ οὐ μόνον τῶν ὀρέξεων καὶ τῶν συναισθημάτων, ἀλλὰ καὶ τῆς διανοήσεως ὄργανον εἶναι ἡ καρδία. Ἐκείνη διαλογίζεται, προβλέπει, γίνεται ἀφροσύνης παραίτιος.

Αὐτὰρ ἐγὼν ἐπὶ νῆας οὖ' ἕστασαν ἐν ψαμάθοισιν

*ἦϊα πολλὰ δέ μοι κραδίη πόρφυρε κίοντι*³⁾,

λέγει ὁ Ὀδυσσεύς· ἀλλαχοῦ δὲ τῆς Ὀδυσσείας λέγει περὶ τοῦ ἥρωος ὁ ποιητῆς

ἐνθα δύω νύκτας δύο τ' ἤματα κύματι πηγῶ

*πλάζετο, πολλὰ δέ οἱ κραδίη προτιόσσει' ὄλεθρον*⁴⁾.

Ἐν δὲ τῇ Ἰλιάδι ὁ Ποσειδῶν πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα λέγει·

*Νηπύτι', ὡς ἄνοον κραδίην ἔχες! Οὐδέ νυ τῶν περ
μέμνηαι ὅσα δὴ πάθομεν κακὰ Ἴλιον ἀμφί*⁵⁾.

Ταῦτά δὲ δύναται ἡ λέξις κῆρ ἢ δηλοῦσα τὴν καρδίαν. Κῆρ εἶναι τὸ ὄργανον, ἐν ᾧ ἐδράζεται ἡ ἐπιθυμία

¹⁾ Ἰλιάδ. Ν 784.

²⁾ Ἰλιάδ. Α 225.

³⁾ Ὀδ. δ 426.

⁴⁾ Ὀδ. ε 388.

⁵⁾ Ἰλιάδ. Φ. 441 κέξ.

λύσσα δέ οἱ κῆρ

αἶέν ἔχε κρατερῆ, μενέαινε δὲ κῦδος ὀρέξαι ¹⁾
ὡσαύτως δὲ τὰ συναισθήματα καὶ ἡ διάνοια·
τῆδε γὰρ αὖ μοι νυκτὶ παρέδραμεν εἵκελος αὐτῶ,
τοῖος ἐὼν ὅλος ἦεν ἅμα στρατῶ· αὐτὰρ ἐμὸν κῆρ
χαῖρ', ἐπεὶ οὐκ ἐφάμην ὄναρ ἔμμεναι, ἀλλ' ὑπαρ ἦδη ²⁾,
λέγει ἡ Πηνελόπη· Ὁ δὲ Ζεὺς πρὸς τὴν Ἥραν
τῶ κε Ποσειδάων γε, καὶ εἰ μάλα βούλεται ἄλλη,
αἶψα μεταστρέψειε νόον μετὰ σὸν καὶ ἐμὸν κῆρ ³⁾

Πρὸς δὲ τούτοις θυμὸς καὶ ἦτορ, ἄλλα τῆς καρδίας ὀνόματα,
ἐν τε τοῖς ὁμηρικοῖς ἔπεσι καὶ ἔπειτα παρίστανται ὡς ὄργανα πά-
σης ἐκδηλώσεως ψυχικῆς. Ἐκ τοῦ θυμοῦ ἐκπορεύεται ἡ βούλησις·

Ἔκτορι γάρ οἱ θυμὸς ἐβούλετο κῦδος ὀρέξαι ⁴⁾.

Ὁ θυμὸς εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς χαρᾶς καὶ τῆς λύπης καὶ τοῦ φόβου
καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν παντὸς συναισθήματος·

Ὡς Αἰνεΐα θυμὸς ἐνὶ στήθεσι γεγήθει ⁵⁾,
λέγεται ἐν Ἰλιάδι. Ἀλλαχοῦ δὲ

« οὐδέ νυ σοί περ

δλλυμένων Δαναῶν ὀλοφύρεται ἐν φρεσὶ θυμὸς ⁶⁾

λέγει πρὸς τὸν Ποσειδῶνα ἡ Ἥρα.

Καὶ ὁ νοῦς δ' ἐν τῷ θυμῷ ἔχει τὴν ἔδραν αὐτοῦ·

αὐτὰρ ἐγὼ θυμῷ νοέω καὶ οἶδα ἕκαστα

ἔσθλά τε καὶ τὰ χέρεια, πάρος δ' ἔτι νήπιος ἦα ⁷⁾.

ὡσαύτως δὲ ἡ μνήμη. Γνωριμώτατον εἶναι τὸ ἐν τῇ Ὀδυσσεΐα
περὶ τοῦ Διὸς εἰρημένον·

¹⁾ Ἰλιάδ. Φ 542. Πρβλ. καὶ X 504.

²⁾ Ὀδ. υ 88.

³⁾ Ἰλιάδ. Ο 51 κέξ. Πρβλ. Ὀδ. η 81 κέξ.

⁴⁾ Ἰλιάδ. Ο 596.

⁵⁾ Ἰλιάδ. Ν 494.

⁶⁾ Ἰλιάδ. Θ 201.

⁷⁾ Ὀδ. σ 228.

μνήσατο γὰρ κατὰ θυμὸν ἀμύμονος Διγίσθοιο ¹⁾).

Οὐδὲν διαφέρει ἢ λέξις ἦτορ·
δῶρον δ' ὅτι κέ μοι δοῦναι φίλον ἦτορ ἀνώγει ²⁾.
τοῦτο δ' ἐγὼ πρόφρων δέχομαι, χαίρει δέ μοι ἦτορ ³⁾.
ἀλλ' ἐμοὶ ἀμφ' Ὀδυσῆϊ δαίφρονι δαίεται ἦτορ ⁴⁾.
Πηλείωνι δ' ἄχος γένετ' ἐν δὲ οἱ ἦτορ
στήθεσιν λαίοισι διάνδιχα μερμήριξεν ⁵⁾.

Ταῦτα καὶ ἄλλα πλεῖστα παραδείγματα πιστοῦσι τὸ πρᾶγμα.

Ἡ δὲ υπόληψις αὕτη περὶ τῆς καρδίας ἐκράτησε παρὰ τοῖς Ἑλλησι καὶ ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις. Δῆλον δ' ἐκ τε ἄλλων καὶ ἐκ τῶν δραματικῶν ποιητῶν, οἵτινες εἰς τὰ δράματα εἰσάγουσι πρόσωπα τοιαύτην ἔχοντα δόξαν περὶ αὐτῆς.

καί με καρδίαν ἀμύσσει φροντίς ⁶⁾,
λέγεται παρὰ τῷ Αἰσχύλῳ, παρὰ δὲ τῷ Σοφοκλεῖ ἢ Ἰσμήνη
πρὸς τὴν Ἀντιγόνην λέγει

θερμὴν ἐπὶ ψυχροῖσι καρδίαν ἔχεις ⁷⁾
Πᾶσι δὲ γνῶριμον εἶναι καὶ τὸ τοῦ Σοφοκλέους «τοῦ μὲν ὦν ἐρᾷ
κέαρ» ⁸⁾. ὡσαύτως δὲ τὸ τοῦ Εὐριπίδου
ἦ μὴν μ' ἐρεῖν σοι τὰ πὸ καρδίας ⁹⁾

καὶ τὸ τοῦ Πινδάρου·

εἰ δ' ἄεθλα γαρούειν ἔλδεαι, φίλον ἦτορ ¹⁰⁾
καὶ τὸ ἐν τῷ θαυμασίῳ ἐκείνῳ ἐπιτυμβίῳ τοῦ Αἰαντος·

¹⁾ α 29.

²⁾ Ὀδ. α 315.

³⁾ Ἰλιάδ. Ψ 647.

⁴⁾ Ὀδ. α 48.

⁵⁾ Ἰλιάδ. Α 188.

⁶⁾ Ἰκέτ. 785.

⁷⁾ Ἀντιγ. 88.

⁸⁾ Οἶδ. Κολ. 688.

⁹⁾ Ἰφιγ. ἐν Αὐλ. 475. Πρὸβλ. τὸ τοῦ Ὀμήρου «ἐκ θυμοῦ φιλέειν» Ἰλιάδ. Ι 341.

¹⁰⁾ Ὀλυμπ. 1, 6.